

CSALÁDI KÉP

Szöveg: Zorándy Sára. Fotó: Sipos Dániel

A SZEREPLŐK: Klein Ernő (87) és Kleinné Engel Katalin (84)

A HELYSZÍN: Miskolc belvárosa szélén, egy négyemeletes panelsor egyik 56 négyzetméteres lakása. Az előszobából balra a fürdőszoba, jobbra a konyha, onnan nyílik az étkező, abból az L-alakú nappali, aminek a távoli csücskében két ágy. 1964. április 4-én költöztek ide, amikor lebontották a családi házat, hogy megépítsék a felüljárót. A házért, amit sosem államosítottak, pénzt kaptak, és a lakást. Kató ragaszkodott hozzá, hogy a lakásuk közel legyen a strandhoz („Imádok úszni!”). Ernő: „Minden itt van közel, a villamos, a busz, nagyon jó helyen lakunk.” Annak idején négy emberre kapták: ott élt velük a lányuk és Kató édesanyja.

OLVASMÁNYOK: A könyvespolcon Révai Nagylexikon, rejtvénylexikon, Régi Zsidó Ételek szakácskönyv és a dohányzóasztalon *Magyar Nemzet*. (Kató: „Jobb-középes vagyok, a jobb-közép nem antiszemita.”) A férjével ebben megértik egymást. Kató: „Isten ments! Kommunista-hoz nem mennék!” Ernő: „Hát, én nem voltam párttag, de nem is voltam ellene.” Kató: „Soha, egyik pártba se léptünk be.” Ernő: „De apád támogatta a szocialistákat...” Kató: „Szocdem volt, akkor nem volt még Fidesz.”

KERTÉSZKEDÉS: Ernő tartja rendben a ház előtt a kis kertet: összegereblyézi a leveleket, levágja az ágakat, amelyek ránőnek az ösvényre, nyírja a fűvet. Kató ügyel arra, hogy visszategye a helyére a szerszámokat.

ANNA PRESSZÓ: Az egyik falon egy mesés látkép, fákkal, tóval, virágokkal. Kató még a hetvenes években hozta Svédországból („Én jártam a világot! Az összes európai államban voltam, kivéve Portugáliát.”). A bútorok huzatát pedig pár évvel előtte a pesti Anna Presszó alapján készítette. Kató: „Majd nézd meg, ott is ilyen szép lilás, ha még ott van, persze nagyobb strapának van kitéve.”

BRÉMA: Kató járt ott kétszer is, van ott egy kedves ismerőse. „Ő már a háború után született, nem tehet semmiről. Amikor mentem, mindig sírt. Mondtam: ‘Nem a te hibád.’ Sokat leveleztem vele, nagyon jól tudtam németül, de az agyam beszűkült: agyi érelmeszesedésem van, többek közt.” Katónak gyerekkorában német ne-

velőnöje is volt. („Még a madarak nevét is tudtam németül.”) A nagyapja nem is beszélt magyarul, csak németül.

JIDDIS: Kató családjában soha senki nem beszélt jiddisül (Kató: „Hálistennek...”), édesapja háromnapos zsidó volt: *Ros Hasana* alkalmából két napot, *Jom Kipur* alkalmából egy napot járt zsinagógába, ennyi elég is volt. A gyerekeit református iskolába járatta. De Kató azért mindig tudott róla, hogy zsidó („Még szép!”) Hárman voltak zsidók az osztályban, külön padba ültették őket. Mire Kató 1935-ben elvégezte az elemi, már keményebb volt a hangulat. Kató: „A zsidók iránt olyan követelmény volt, hogy egy *a* betűt, egy *ész*-t nem lehetett kihagyni. Magolni kellett. Jó az, megtanított a rendre, a rendszeretetre, maximalista lettem.”

ISMERKEDÉS: Katóék jó módúak voltak. („Március 19-én a házunkat elfoglalták a németek. Csak jelszóval tudtunk bejutni. A lakásunkban tiszt volt, az irodában altisztek.”) Kató édesanyjának köszönheti Ernőt. A háború után, nem volt hol laknia, beköltözött hozzájuk. (Kató: „Ivarérett férfi, ivarérett nő egy házban, szükségyszerű, hogy összejön.”) Ernő egyszerű családból származik. Kató: „Én voltam a jó parti, de volt Ernőnek más, egy vallásos nő, miskolci, nappal odajárt udvarolni, este meg én feküdtem le vele. És a szex erősebb, mint a pénz: engem vett el feleségül.”

ESKÜVŐ: Budapesten esküdtek, a polgári már megvolt, kerestek egy szép zsinagógát. Kató: „Egy nagyon jóképű rabbi volt akkor a Dohány utcában, Katona József. És akkor mondtam: ‘Esküdjünk már meg annál a jóképűnél!’ Ernő nagyon vallásos ember, az uram.” Kató nem vallásos („Soha a büdös életben!”). Istenhite kétes. Ernő: „Meghalt az fiatalon, az a rabbi. Bementünk hozzá, összeírta, amit kellett, elmondta a mondókáját, ennyi. Először elmentünk az ortodoxiába, ott ment a duma, hogy jöjjünk vissza máskor, meg mit tudom én. Akkor javasolta valaki a Dohány utcát.” Kató: „Az ortodoxoknál mindenféle volt: nem szabad együtt aludni, be kell bukni valami vízbe...” Ernő: „A Katona pedig fiatal volt...” Kató: „Nagyon jóképű ember volt!” Ernő: „...ő volt aznap a soros, elmondta a mondókáját, azt mondta: ‘Nagyon boldogok lesznek!’, mondtam neki: ‘Honnan tudja a főrabbi, hogy nagyon boldogok leszünk?’,

azt mondja: 'Mert még nem jött vissza senki panaszkodni.' Ilyen szellemes embert!" Kató: „Hát már vagy hetven éve együtt vagyunk. Számoljuk csak ki... hatvanöt éve vagyunk együtt.”

FELMENŐK ÉS UTÓDOK: Egy szem lányuk van, és egy szem lányunokájuk, ők Pesten élnek. Az ötvenes években azt mondták Katónak, hogy annyi gyereket szüljön, amennyit el tud tartani. Kató édesapja fakereskedő volt, a miskolci kereskedelmi testület, az iparkamara elnöke. Kató volt az első gyermeke („Én voltam a kedvence.”), volt egy huga Torontóban („Az kommunista volt...”), aki már meghalt rákban. Ernő korán kezdett el dolgozni, tizenhárom évesen kőfaragótanulóként, hogy neki is legyen keresete. Ernő: „Akkor már kicsit könnyebb lett a családnak. Nagyon nehéz idők voltak, nem olyanok mint mostan. Mindig mondják, hogy ilyen rossz, olyan rossz, a háború előtt a csórónak sokkal rosszabb volt. A csóró gyereknek nem volt igénye: ha kapott egy zsíros kenyeret, nem kellett hozzá semmi más. A feleségemék jómódúak voltak, de énrám nem hagytak semmit.” Kató: „Köszönd meg Hitlernek.” Ernő: „Én nem azt mondom, nem téged okollak. De ők jómódúak voltak abban az időben, és nem maradt abból semmi, na, magyarul. Hát nem baj, én mindig megkerestem amit, kellett. A háború után, az inflációs idők után már nem volt gondom.” Ernő második testvér volt a hét közül, összesen hárman jöttek haza. Kató: „Azon vagyok megütközve, amikor a holokauszt-túlélők nem beszélnek a gyerekeknek, az unokáknak a holokausztról. Én a lányomat elvittem Auschwitzba, Bergen-Belsenbe, és ahol Ernő volt – hol is voltál te? Zsuzsi rosszul lett, és hányt, amikor látta azt a sok szemüveget, meg gyerekjátékot, meg cipőt, szörnyű volt.” Tizenhárom éves volt.

OSZTÁLYKÜLÖNBESÉG: Ernő és Kató között soha nem okozott problémát a két különböző családi háttér. Kató: „Voltam Auschwitzban és Bergen-Belsenben, nekem az az etalon, 19 éves voltam.” Ernő már '41 márciusában bevonult munkaszolgálatra. Több helyen volt: Veszprémnél, „Aztán kíváncsi voltam, hogy milyen lehet az a Mauthausen. Elmentem Mauthausenbe.” Ernő tudta, hogy ott van a 15 és a 18 éves öccse, így amikor őt és a többi munkaszolgálatost Mauthausen felé indították, útközben ételt gyűjtött nekik. („Találtunk csigát, répát...”)

Egy hónap alatt értek oda, sétálva az osztrák határtól, ahol addig dolgoztak. „Az a helyzet, hogy nem nagyon tetszett Mauthausen, de be lehetett menni, de ki nem lehetett jönni. Mikor kijöttünk Mauthausenből, elmentünk Gunskirchenbe, ott szabadultunk fel, az amerikai katonság szabadított fel. Elég rosszul csinálták ezt a felszabadítást: teletömtek minket azokkal a húskonzervekkel, mi akkor, kiéhezett emberek, hiába volt már bennünk kettő, még négyért mentünk, tettük a fejünk alá. Amikor felszabadultunk, már aznap este nekifogtunk főzni, mert volt krumpli, és volt hús, főztünk, ettünk, huh. Két hetet voltunk Gunskirchenben, nem adtak enni, sőt. Az udvaron volt vízcsap, de veszélyes volt kimenni, mert volt, aki kiment, és már fentről a toronyból lepuffantották.”

HERENDI: Kató néhány éve szociális gondozott, nemrég letörte a gondozója a Herendi váza egyik fülét. „Mosnak, főznek, takarítanak rám, bevásárolnak, sétáltatnak...” Ernő közbevág: „Én vagyok a háztartási alkalmazott!” Kató: „Hát mondjuk szekunder... A szociális munkás nagyon szeret engem. Becsülöm a munkáját, és szépen beszélek hozzá.” Ernő: „Szerencsés ember vagy.” Kató: „Szerencsés hát. Régen háztartásbéliek voltak, most szociális gondozó.”

A KOR: Kató, ha sétálni megy, tizenhat évesnek szokta érezni magát („Nézem a kirakatokat, a divatot.”) Még mindig érdekli a divat, tudja, hogy idén a lila a divatszín. Ernő: „Én meg már, ha normálisan beszélnek, meg se hallok. És néha a dolgok nem jutnak eszembe.” Kató: „Ez a dementia, azt tudom *mens* az *ész*, *de* az *csökkenés*, nyolc évet tanultam latint.”

SPORT: Kató nagyon sokat sportolt. Síelt, korcsolyázott, teniszezett, tornászott, úszott. („Azt még mindig csinálom. 3400 métert úsztam egyfolytában, most örülök, ha tizet.”) Volt miskolci ifjúsági bajnok is. („Száz mell.”) A strand a lakás és a munkahelye között volt, bérlete volt, és minden reggel munka előtt úszott. („Épp most néztem, hogy hogy felment a bérletnek az ára azóta.”)

SÍRKŐ: Ernő a háború után szabadúszó sírkőfaragó lett, bejárta különböző helyekre betűt vésní. („Nem tud mindenki betűt vésní.”) Utána egy vállalatban folytatta kőműves brigádban. Ernő ragaszkodott a szakmájához, így néhány évvel később amikor látta az újságban,

hogy kiadnak iparengedélyt, oda, ahol nincs el-
látás, jelentkezett. Miskolc el volt látva, így
Ernő Sajószentpéterre kért, és kapott is iparen-
gedélyt. Ernő: „Nulláról indultam, és elég szé-
pen megkerestem a magamét.” Miskolcot akkor
sem hagyták el (Kató: „A zsidótemetőben több
mint kétszáz éve vannak a halottaim”), Ernő a
125-ös Csepeljével kijárt mindennap. (Kató:
„Kérdezte, mit akarok, lakodalmat, vagy Cse-
pelt, mondtam Csepelt.”) Bár Ernő járt zsidóis-
kolába, és a héber betűt már ötéves kora óta is-
merte, vésni csak a szakmában tanult. Már
1940-ben, segédként elég szép pénzt keresett.
(„Volt hatvan pengő fizetésem, egy kereskedő-
segédnek csak harminc pengő jutott.”)

MÉLY SZEGÉNYSÉG: Ernőnek két öccse,
már meghaltak, kiment Izraelbe. Az ötvenes
évek elejétől Ernő évekig támogatta őket anya-
gilag. Az egyik testvérnél három gyerek volt, a
másiknál négy. Ernő: „Én voltam a gyerekek
gazdag nagybácsikája. Azóta megváltozott a
helyzet, most én vagyok a szegény nagybácsi,
pedig nem vagyok szegény, csak ők már olyan
jómódúak lettek.” Évekig kérte az útlevelet, az-
tán egyszer meg is kapta, 1963-ban. Kató: „Én
nem mehettem, én voltam a biztosíték, hogy ha-
zajön.” Ernő: „Nem láttam őket húsz éve!” Kató:
„Tudod mivel utasították vissza? ‘A Magyar Ál-
lam érdekeit sérti!’” Ernő: „Én már odáig voltam.
Erec-ért is, a két testvéremért is, ott már megvoltak
a gyerekek. Olyan szegénység volt náluk még,
hogy Irénke, a sógornőm, iskola után leszedte a
gyerekekről a ruhát, kimosta, hogy reggelre tiszta

ruhába tudjanak menni a suliba. Faházban lak-
tak, volt egy tehenük, volt egy rossz ló, meg egy
nagyon rossz autó, és marha sokat kellett dol-
gozni.” Mindez Kvar Achim-ben volt, Tel-Aviv
és Ashkelon között. Mióta Ernő kimehetett,
minden évben meglátogatta őket. Később már
Kató is csatlakozhatott, összesen már ő is tizen-
hétszer járt Izraelben. (Kató: „Tavaly már nem
mentem.”)

FEKETÉN MENNI: Amikor nem kapták meg
az engedélyt Izraelbe, akkor feketén mentek. Elő-
ször Bécsbe ki, mert azt általában lehetett, és
úgy utaztak tovább. Egyszer még Románián ke-
resztül is mentek. Ernő: „Az nagyon fekete
volt...” Kató: „Jaj, az szörnyű volt.”

MINDENNAPOK: Ernő: „Két nyugdíjas va-
gyunk, semmi gondunk nincsen, csak hogy reg-
gelizni kell, ebédelni kell, vacsorázni kell. Kime-
gyünk egy kis sétára, és...” Kató: „Kész. Bevesz-
szük az altatónkat.” Ernő: „Délután újságot
olvasunk. Jár nekünk a helyi lap, jár a *Nemzet*,
jár az *Új Élet*.” Kató: „Imádok olvasni.” Ernő:
„Van a tévé, a video. Péntek, szombat templom-
ba járok, van úgy, hogy hétfő és csütörtök reggel
is. Nyáron előfordul, hogy nincs meg a *minyan*,
de ritkán. Van egy nagyon jó kántorunk, akit
Pestről küldtek. Két év múlva lesz rabbi. Olyan
neve is van, hogy Áron, olyan is, hogy Dávid, és
olyan is, hogy Péter. Nagyon jóhangú, zenész-
ember különben, nagyon örülök, hogy itt van.”

MAI HELYZET: Kató: „Antiszemita!” Ernő:
„Vannak rongyemberek, vannak jó emberek, re-
mélem a rendes emberek vannak többen” Kató:
„Itt a házban nem antiszemita senki. Nem érez-
tetik, hogy zsidók vagyunk. A múltkor separtem,
és a szomszéd mondta: ‘Úgy dolgozol mint egy
magyar asszony’, nem antiszemita, én meg azt
mondtam: ‘Úgy dolgozom mint egy zsidó asz-
szony.’ Jóban vagyunk.” Ernő: „Sosem volt kel-
lemetlenségem abból, hogy zsidó vagyok, még a
munkaszolgálatban sem. Nekem azt mondta a
századosom: ‘Maga egy rendes ember.’”

ELÉGEDETTSÉGI INDEX: Kató: „Hullámzó.
A saját életem mostanában egy kettést ér. Ha
Isten lennék, nyolcvan felett nem engedném,
hogy éljenek. Elég volt. Minden este kérem a mit
tudom én, sorstól, istentől, hogy reggel ne ébred-
jek fel.” Ernő: „Hát én elégedett vagyok: hatos.
Van egy lyukas hasam, nem lehet befoltózni.”